

DIMINUTIVE LEXICALIZATE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Doina Marta Bejan

În mod obișnuit, sufixele diminutive sunt o clasă de sufixe lexicale care atașate la substantive, adjective și, foarte rar, la pronume / adverbe dau naștere la aceleași părți de vorbire, care exprimă, în plus, ideea de micșorare a obiectului, a persoanei sau a calității (fie pentru că pare astfel, fie pentru că așa apreciază vorbitorul realitatea). Există însă și o serie de diminutive care, în procesul evoluției istorice, și-au pierdut relația cu lexemul de bază și dețin în vocabular locul unui cuvânt primar, legătura originară cu baza nemaifiind vizibilă în utilizarea cuvântului; se poate vorbi în acest caz de **diminutive lexicalizate**. De exemplu: *lăcrămioară*, *ghiocel*, *Argeșel* ș.a. (în primele două exemple vorbitorul putând sesiza și sensul figurativ originar pierdut - metaforă prin catacreză). Fenomenul este menționat în capitolul *Sistemul de formare a cuvintelor* (Coteanu, Bidu-Vrănceanu, 1975 :148 – 158) sub denumirea de **neutralizarea diminutivelor**, explicat ca o pierdere, într-o măsură mai mare sau mai mică, a valorilor conotative suplimentare aduse de sufixul diminutival în derivat. Fenomenul poate fi observat în clasa de cuvinte care denumește specii de plante sau de animale și în clasa toponimelor.

Vom prezenta derivate cu sufixe diminutive frecvente și productive în limba română actuală care sunt utilizate ca denumiri de specii de plante sau de animale :

- Cu sufixul **-aș** : *morunaș*, pește de apă dulce, cu totul diferit de *morun* ; *trandafiraș*, specie de *trandafir* ;
- Cu sufixul **-el** : *bostănel*, specie de bostan, *ghiocel* mică plantă erbacee perenă, cu o singură floare albă, aplecată în jos, care înflorește primăvara foarte timpuriu (*Galanthus nivalis*) , *porumbel*, plantă erbacee din familia liliaceelor, cu flori albastre care crește prin vie și livezi (*Muscari botrioides*) ; *porumbel*, nume dat mai multor specii de păsări sălbatice sau domestice, de talie mijlocie, cu penaj variat (*Columba*) ;
- Cu sufixul **-ică** : *ciuboțica*-(cucului), plantă erbacee (*Primula officinalis*)= ; *vițică*, bovină femelă tânără până la un an ;
- Cu sufixul **-ior**, **-șor** : *căprior*, masculul căprioarei ; *inișor*- de alior = linariță ; *nemțișor*, nume dat mai multor specii de plante erbacee din familia ranunculaceelor, cu flori albastre, prevăzute cu un pinten (*Delphinium*) ;
- Cu sufixul **-ioară** : *căprioară*, animal rumegător sălbatec, mai mic decât cerbul, cu coarne mici (*Capreolus capreolus*) ; *roșioară*, pește cu corpul turtit lateral și acoperit cu solzi mari, cu ochii și înotătoarele roșietice (*Scardinius erythrophtalamus*) ;
- Cu sufixul **-iță** : specializat în denumirea plantelor, *albăstriță* ; *garofiță*, plantă erbacee cu flori mari purpurii (*Dianthus compactus*) ; *dumitriță* tufănică, crizantemă ; *peliniță* ; *lămâiță*, arbust cu flori mici de culoare

albă, ale cărui frunze, frecate în mână, răspândesc un miros de lămâie (*Philadelphus coronarius*) ;

- Cu sufixul – **uș**, (**- ușă**) : *cerceluș*, nume dat mai multor specii de plante decorative, cu flori roșii (*Fuchsia*) ; *pecăruș*, nume dat mai multor specii de păsări care trăiesc pe lângă ape și se hrănesc cu pești ; *țigănuș*, pasăre de baltă cu picioare înalte, cu ciocul lung și încovoiat în jos, cu spatele și aripile negre (*Plegadis fallcinelus*) ; *urechiușă*, ciupercă comestibilă cu pălăria în formă de pâlnie de culoare roșcată (*Cantharellus cibarius*) ;
- Cu sufixul – **uț**, (**- uță**) : nume de plante – *părăluță* ; *săbiuță*, plantă erbacee cu frunze în formă de sabie și cu florile purpurii, gladiolă (*Gladiolus imbricatus*) ; *scânteiuță*, plantă erbacee mică din familia liliaceelor, cu frunze liniare și flori galbene (*Gagea arvensis*) ; *urzicuță*.

Sextil Pușcariu (1899 : 13) a analizat din perspectiva istoriei limbii aceste domenii ale numelor de plante (circa 20% dintre denumirile populare provin din diminutive lexicalizate) și a numelor de animale, arătând dificultățile de identificare a temei din cauza accentului sau a terminației (*cârlig* – *cârligele* sau *cârligéle*) sau, în plan semantic, modificarea se poate explica și prin mecanismul metaforic, sinecdotic sau metonimic.

La diminutivele lexicalizate amintite mai sus, dar și la altele, modificările vizează : a) relația cu o plantă sau un fruct al aceleiași specii de dimensiuni mai mari : *bostănel* – *bostan*, *garofiță* – *garoafă*, *peliniță* – *pelin* ; b) nume de flori și vietăți care au ca punct de pornire numele unei culori : *albăstrea*, *roșioară* ; c) nume de profesii sau de oameni care devin denumiri de plante, pești, păsări : *dumitriță*, *nemțisor*, *pecăruș*, *țigănuș* ; d) relații de similitudine cu obiecte ale vieții cotidiene : *bumbișor*, *cârligel*, *clopoțel*, *săbioară*, *scânteiuță*, *traista-ciobanului* ; cu obiecte de vestimentație, podoabe : *cerceluș*, *ciuboțica* – cucului, *ghiocel*, părți ale corpului : *brâncuță*, *degeței*, *urechiușă* ș.a. (vorbitorii percep în aceste din urmă cuvinte metafora, dar și procedul derivării lexicale.

Un loc special în cadrul formelor diminutivele lexicalizate îl au toponimele, studiate de Iorgu Iordan (1947 : 44 – 63) care selectează o listă de 350 de toponime românești diminutivele, pe care însă nu le clasifică pe criterii semantice sau genetice, ci le prezintă doar în ordine alfabetică. Astfel de denumiri își au originea în :

a) comparația cu un loc care se află în imediata vecinătate : *Blaj* – *Blăjel*, *Cisnădie* – *Cisnădioara*, *Măgura* – *Măgurele*, *Sătmar* – *Sătmărel* ș.a. Acest procedeu poate fi întâlnit și în cazul hidronimelor care își au originea în relația râu / afluent : *Argeș* – *Argeșel*, *Bistrița* – *Bistricioara*, *Moldova* – *Moldovița*, *Olt* – *Olteț* ș.a., sau în diferența dintre amonte și avale sau ca denumire a unui braț de râu : *Bârlădel*, *Dunărița*, *Prutețul*, *Sirețel*. Această opoziție poate fi exprimată fie analitic, fie sintetic, în forme paralele : *Balaurul Mic* – *Bălăurețul*, *Horaița Mică* – *Horăicioara*, *Urzica Mică* – *Urzicuța* ș.a.

b) exprimarea sintetică vs. Analitică a termenilor care exprimă opoziția mare : mic : *Ciucul Mare* – *Ciucșor*, *Girocul Mare* – *Girocel* (Iordan, 1972 : 191). Diferențierea mare : mic se exprimă, de obicei, analitic : *Bucșa Mare* – *Bucșa Mică* (Hunedoara), *Dolheștiul Mare* – *Dolheștiul Mic* (Suceava), *Sânicolaul Mare* – *Sânicolaul Mic*(Timiș) ș.a. Iorgu Iordan citează 44 de exemple de acest fel.

c) Diminutivele pot servi la diferențierea datelor geografice, a râurilor de orașele care se află în bazinul lor : *Tecucel* (râu) / *Tecuci* (oraș) ; *Vasluișul* (râu) / *Vaslui* (oraș).

Cuvântul bază este ușor identificabil în unele toponime ca *Cetățuia* de la cetate, *Mănăstioara* de la mănăstire, *Poienița* de la poiană ș.a., fără a avea un referent real. Acest aspect face posibile :

- derivări cu baza metaforică : Nucșoara, Puriceii ;
- derivări cu bază calificativă : Frumușița, Mititelul, Răpegiorul ș.a.

Alexandru Graur (1972 : 72) indică doar un număr mic de sufixe, nouă, care operează astfel de schimbări (*-aș, -el, -cel, -ica, -ița, -ior, -ișor, -uie, -uța*).

Bibliografie

Graur, A. (1970). *Scrieri de ieri și de azi*, București

Graur, A. (1972). *Nume de locuri*, București

Jordan, I. (1947). Noms de lieux roumain à forme diminutive, *Bulletin linguistique*, 15, p.44 - 69

Jordan, I. (1972). *Toponimia românească*, București

Pușcariu, S. (1899). *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, Leipzig

Rezumat

Lexicalizarea ca proces prin care se dă o anumită formă unui anumit conținut într-o limbă, poate fi exemplificată în limba română și prin pierderea legăturii dintre lexemul bază și diminutive. Lucrarea ilustrează o astfel de situație frecvent întâlnită în domeniul numelor de plante, animale și al toponimelor.

Résumé

La lexémisation comme processus par lequel on attribue une certaine forme à un certain contenu, peut être exemplifiée dans la langue roumaine par la perte du rapport entre le lexème de base et les diminutifs. Notre travail veut illustrer une telle situation fréquemment rencontrée dans le domaine des plantes, des animaux et des toponymes.

Abstract

Lexicalization as a means of giving a particular shape to particular content in a language may be exemplified in Romanian also through the loosening of the connection between the base and diminutives. The approach focuses on such a type of situation which is frequent in the cases of names of plants and names of animals as well as in the case of toponyms.